

Grădină versus cetate

Prima reacție a principesei Maria intrînd în palatul regal din București la 4 februarie 1893 nu a fost mult diferită de cea pe care o avusese Carol I de Hohenzollern cu trei decenii înainte. Nemulțumirea tinerei era însă provocată de stilul greoi și pretențios impus de rege în apartamentele pregătite pentru moștenitorii tronului : « Nu-mi voi obosi cititorii cu descrierea amănunțită a aceluia apartament ; ajunge să spun că era întocmit cu lipsa de gust germană în forma ei cea mai izbitoare, cînd își pune mintea să fie greoaie și cumplită : *Altdeutsch* și rococo rău imitate. Din punctul meu de vedere era un adevărat dezastru [...]. Erau camere bogate, întunecoase, pompoase, neprinitoare, nepotrivite pentru traiul zilnic, toate numai ferestre și uși și mobile, și nicăieri un colțisor tihnit, nicăieri un cămin cu foc deschis, nicăieri o floare sau un scaun ademenitor. »³⁵⁹

Supusă și independentă

Principesa s-a gîndit imediat să schimbe decorația interioară a apartamentului său privat. La 27 februarie 1893 îi scria deja

³⁵⁹ Maria, Regina României – Povestea vieții mele (ediția a treia), vol. II, Editura Moldova, Iași, 1991, pp. 17-18.

mamei sale că obținuse libertatea de a rearanja camerele după voința ei și a lui Ferdinand, și de a primi acolo pe cine dorește. Își pusese speranțe în sprijinul doamnelor Perticari și Marghiloman,³⁶⁰ cu care-și găsisse gusturi comune.³⁶¹ Își făcea însă iluzii – avea să realizeze în scurt timp că libertatea de acțiune îi era mult îngrădită. În Anglia și în Malta, unde trăise pînă în 1889, cînd se mutase cu familia în Germania – tatăl său moștenise ducatele de Saxa-Coburg și Gotha –, Maria fusese crescută într-o atmosferă de libertate aproape totală. Plăcerile sportului ocupaseră un loc de frunte în viața ei, iar instrucția, deși nu fusese neglijată, nu era lipsită de lacune. Cum singură mărturisește, dintre materiile școlare nu o interesaseră decît pictura și botanica, ambele alimentîndu-i pasiunea pentru redarea florilor.

La 17 ani – vîrsta pe care o avea în momentul căsătoriei cu moștenitorul tronului României –, Maria era complet nepregătită pentru rolul pe care i-l hotărîseră familia și monarhii acestei țări. La puțină vreme avea să se lovească de autoritatea regelui Carol I, pentru care existența trebuia să se confunde cu ideea de datorie. În concepția regelui, atribuțiile unei prințese erau foarte limitate. Aceasta nu putea evolua, oricum, decît arareori în afara cercului domestic, și atunci numai sub supravegherea unor persoane de încredere. Orice acțiune care ieșea din cadrul rigid al protocolului de Curte – mondenitățile, etalarea unei ținute mai arătoase, o plimbare neprogramată – era considerată frivolă și prompt sancționată. Totul, de la stabilirea anturajului domestic și numirea servitorilor pînă la educația progeniturilor princiare, era ținut sub observație de perechea regală, care considera că autonomia și puterea de decizie erau incompatibile cu statutul moștenitorilor tronului.³⁶² Primii ani din existența Mariei în România s-au scurs între lamentări pricinuite de frecvențele restricții și încercările neizbutite – punctate de farse infantile și escapade temporare – de a-și satisface pofa de viață.

Dacă principesa putuse constata foarte repede că în palatul regal nu avea șanse să modifice ceva, speranța de a-și amenaja locuința după gustul său reapare odată cu decizia regală de a transforma palatul Cotroceni în reședință particulară a moșteni-

³⁶⁰ Viitoarea Eliza Brătianu, născută Știrbey.

³⁶¹ A.N.I.C., *Fond Regina Maria*, V 2253/1893
(« ele au gusturi alese și o grămadă de idei »).

³⁶² Maria, *Regina României* – op. cit., p. 51 :
« Dornia lui [a regelui – n. n.] era aspră, atît de aspră, încît ne schimba tinerețea din bucurie în durere. El n-avea milă față de cei tineri, la el toate erau o datorie de fier. »

torilor tronului. Aspirația la independență în propria-i casă îi este stimulată și de parcul înconjurător, în care își închipuie că-și poate regăsi intimitatea și liniștea : « Mergem des la Cotroceni și ne plimbăm în marea grădină de acolo și plănuim toate schimbările ori îmbunătățirile pe care le vom face când ne vom muta. Mi se pare drăguț că vom locui acolo unde este o grădină atât de mare, întrucât eu și Nando iubim grădinile mari.³⁶³ Și este de asemenea aproape în afara orașului, ceea ce este cât se poate de plăcut. Eu și Nando avem în toate exact aceleași gusturi, ceea ce este agreabil și norocos ; iată deci că ne înțelegem perfect unul cu celălalt. »³⁶⁴

Așezarea o incită prin neobișnuitul și neconvenționalul său. A locui între zidurile unei vechi mănăstiri i se pare o idee romantică³⁶⁵ : « Cu o zi în urmă l-am întâlnit acolo pe arhitect cu planurile și cred că locuința va fi drăguță și confortabilă, dar și cu multe camere. Este mai degrabă un loc original, căci a fost înainte o mănăstire și se intră printr-o curte în mijlocul căreia se află o biserică. »³⁶⁶ Rezultatul lucrărilor de reamenajare a palatului Cotroceni nu pare să fi fost într-un tot pe gustul ei. Deși reușise să modifice proiectele inițiale ale regelui și să impună stiluri engleze în câteva camere, întregul păstrase un aer oficial din pricina mobilării standardizate și a funcțiilor atribuite rigid fiecărei încăperi.³⁶⁷

Peste ani, într-un articol destinat femeilor americane, regina Maria nota primele impresii despre Cotrocenii lui 1896 : « [Palatul] era prea mare pentru stilul meu de locuință [...]. M-am gândit la aranjamentul casei, eram plină de excelente intenții, de planuri pentru improvizații ; voiam să reformez, să organizez și să aduc ceva din viața englezească. »³⁶⁸ În această destăinuire apar câteva elemente ale concepției sale incipiente despre aranjarea interioarelor. Se remarcă în primul rând refuzul suprafețelor extinse, pe care le asocia, probabil, cu spațiul ticsit de mobile masive din palatele lui Carol I. « Improvizațiile » sugerează apetitul pentru o estetică a

³⁶³ La aceea dată, parcul palatului cuprindea și actuala Grădină Botanică.

³⁶⁴ A.N.I.C., Fond Regina Maria, V 2257/1893.

³⁶⁵ În Anglia se practicasă încă din secolul al XVIII-lea transformarea unor vechi abații în locuințe private.

³⁶⁶ A.N.I.C., Fond Regina Maria, V 2269/1893.

³⁶⁷ A.N.I.C., Fond Regina Maria, V 2326/1894 : « Sîntem foarte interesați și ocupați cu alegerea mobilierului de la Cotroceni. Știi cât mă încintă, avînd în vedere pasiunea mea pentru aranjare și combinare. Trebuie să spun că Unchiul este deosebit de amabil și lasă totul în seama noastră. »

³⁶⁸ A.N.I.C., Fond Regina Maria, III/79, My Different Homes. Dedicated to the American Woman, f. 6.

aleatoriului, deschisă funcțiilor variabile și cert opusă viziunii istoriste, adeptă a dispunerii prestabilite a obiectelor în spațiu. În sfârșit, Maria n-ar fi vrut să se limiteze la a înlocui un stil istoric cu altul (eventual, reprezentativ pentru țara sa de origine), ci și-ar fi dorit o veritabilă reformă în ambientarea casei – aceasta ar fi trebuit să oglindească de-a dreptul o opțiune existențială, extrinsecă stilului. Firește, exprimate la vârsta matură, aceste opinii aveau o mare coerență. La tinerete însă, aspirațiile reformiste ale prințesei erau destul de confuze. De altfel, nici sintagma « viață englezescă » nu acoperea decît foarte vag faptele de stil ce aveau s-o inspire dinspre mișcarea artistică modernă din Anglia de la sfârșitul veacului al XIX-lea.

Cuibul, adăpostul, retragerea

Alternativa la stilul oficial și grandilocvent se va concretiza în ceea ce ea însăși a numit, într-un articol din 1930, « casele mele de vis ». ³⁶⁹ Încă de la începutul articolului, Maria sintetiza trăsăturile locuinței ce trebuia să înlesnească mai ales reveria. Înainte de orice, casa trebuia să fie « cuibul, adăpostul, retragerea » ³⁷⁰, așa-dar, un loc al intimității, în care familia să nu poată fi deranjată. Pentru aceasta, reședința trebuia să aibă dimensiuni reduse, descurajînd afluența disturbantă, și să se izoleze în natură. Maria își făcea apoi cunoscute sursele inspirației, ambele de tip « primitiv » : « O soră mai mică decît mine cu un an era statornicul meu tovarăș și cu ea împărțeam visurile și împreună cu această soră mi-am ridicat întîia mea casuță de vis. Oricît de fără noimă ar părea, am înjghebat-o dintr-un dulap azvîrlit [...]. Am așezat dulapul cu pricina într-un loc ferit între tufișuri, i-am pus un acoperiș de paie și i-am zugrăvit o inimă mare pe ușa lui verde [...]. Lucrul se petrecea în copilăria mea. » ³⁷¹ Și mai departe : « Visurile acestea ale copilăriei mele au venit cu mine în țara care m-a înfiat și, deși Cotrocenii a fost reclădit pentru noi și schimbat într-o casă mare și tihnită, mi-am pus deoparte o mică sumă de bani și am făcut un bordei în grădină, copie întocmai a unei co-

³⁶⁹ Maria, *Regina României* – « Casele mele de vis », in *Boabe de grâu*, 1930, pp. 65-77.

³⁷⁰ *Idem*.

³⁷¹ *Idem*.

libioare văzute într-un sătuc sărman. Era încununat cu un acoperiș foarte larg de coceni zdrențuiți, iar în corticica lui de-o palmă am sădit căpșuni, trandafiri și mărgăritărel. »³⁷²

Minimalismul ambientului în colibe reginei Maria – cel mai puțin elaborate formal dintre casele sale de vis – este relevant pentru ideea de « primitivism » pe care o slujesc. De altfel, astfel de înjghebări vor apărea și mai târziu pe lângă reședințele sale, spre amuzamentul copiilor. Când va trece la proiecte de redefinire a interioarelor palatiale, Maria va avea în vedere epoci cu rezonanță arhaică sau « primordială », toate anterioare Renașterii, epoca preferată de Carol I.

Două dintre aceste creații timpurii merită o atenție specială, căci ele vor juca un rol major în dezvoltarea vocabularului decorativ al camerelor Mariei de după 1900 : *Coliba maori* de la Cotroceni și *Cuibul principesei* de la Sinaia.

Coliba maori

Cunoscută din fotografiile de epocă ale palatului Cotroceni, creația prințesei este reprezentativă pentru « exotismul » expresiei, neobișnuit în mediul românesc.³⁷³ Nici proiectantul, nici constructorul său nu sînt cunoscuți. Planurile, aflate la Muzeul Național Cotroceni, poartă o semnătură aproape ștearsă « G. Sc. » – probabil, G. Schnell, care a participat, alături de un J. Schnell, la construcția « cuibului ». Nici sursa de inspirație a colibei nu este citată în vreun document, dar putem presupune că Maria împărțea marea curiozitate a Europei occidentale pentru arta maori la sfîrșitul secolului al XIX-lea. *The Studio*, celebra revistă ilustrată engleză consacrată artelor plastice și aplicate ale vremii – aflată atunci și în biblioteca palatului regal –, prezenta în articolele sale arhitectura și artefactele indigenilor din Noua Zeelandă. Existau și studii ample consacrate istoriei acestei populații.³⁷⁴ În Franța,

³⁷² Idem. Prima colibă din grădina palatului Cotroceni a fost copiată după un bordei țigănesc din împrejurimile Bucureștiului. Construcția sa poate fi interpretată ca o persiflare a stilului pretențios din reședințele regale (de comparat cu atitudinea lui Carol I din 1866 față de instalarea șatrei de țigani în apropierea palatului).

³⁷³ *Coliba maori* de la Cotroceni nu s-a păstrat. Există însă o a doua în parcul palatului Peleşor, neidentificată pînă acum în ilustrațiile de epocă.

³⁷⁴ Shona Lowe Kallestroop (Universitatea St. Andrews – Scoția), care ne-a furnizat datele despre receptarea europeană a artei maori la cumpăna veacurilor XIX și XX, menționează articolele lui C.J. Praetorius – « Sculptura maori » și « Casele maori » din *The Studio*, vol. 21/1900 și 22/ 1901, precum și lucrarea lui John White, *Istoria veche a populației maori*, în șase volume, apărută la Wellington între 1886 și 1890.

Coliba maori. Românii au numit curioasa construcție din parcul Cotrocenilor « coliba indiană » – evident, prin asociere cu stâlpii totemici ai amerindienilor. Ei au fost fascinați de exotismul insolit al formelor, de plastica figurativă accentuată și nu în ultimul rând de aranjarea prin suprapunere a motivelor sacre.

Sarah Bernhardt își decora cabina sa de teatru cu obiecte maori, iar Pierre Loti livra o imagine idilică a insulelor din Mările Sudului. Crescuse și interesul lumii științifice occidentale pentru civilizațiile și culturile tribale ale Pacificului de Sud – nenumărate obiecte din această parte a lumii umpleau deja sălile muzeelor europene sau erau prezentate publicului la expozițiile universale.³⁷⁵ Nu este exclus nici ca Maria să fi aflat despre cultura maori din corespondența cu vărul său, viitorul rege George al V-lea, care a adus obiecte maori din vizita pe care a întreprins-o în Noua Zeelandă în 1901.

Oricare ar fi fost izvorul de inspirație al prințesei, este limpede că nici respectarea cu acuratețe a modelului etnografic, nici

³⁷⁵ De pildă, Expoziția Internațională de la Paris din 1889.

simbolistica lui primară nu au interesat. Proiectată ca o căsuță pentru ceai – un fel de chioșc excentric, ce trebuia să sublinieze deliciale parcului –, coliba de la Cotroceni ignoră simbolismul complex și funcțiile ceremoniale ale prototipului maori ce întruchipa trupul strămoșului tribal comun. În *Whare hui* – tiparul colibei maori –, stîlpul care unește baza cu acoperișul reprezintă șira spinării ; în partea superioară se află o mască cioplită, înfățișînd capul strămoșului, iar fereastra unică simbolizează ochii acestuia. Șarpantele laterale ale frontonului sînt « mîini » ce se termină cu « degete », iar « grinzile-coaste » se sprijină pe stîlpi masivi în care sînt sculptați alți strămoși.³⁷⁶

La Cotroceni lipsește și zidul despărțitor cu ușă și fereastră mică – la origini, acesta separa pridvorul de camera rituală. În coliba tradițională, pridvorul – important spațiu de mediere între funcțiile interiorului și cele ale exteriorului casei – era ordonat de regulile stricte ale lui *Tapu* și *Noa* (« sacrul » și « lumescul »). Avînd un singur spațiu neobturat, coliba de la Cotroceni este lipsită de elementul de tranziție dinspre afară spre înăuntru. Dacă figurile umane stilizate sînt destul de bine imitate, bestiarul face flagrante concesii repertoriului european. La coliba maori tradițională formele animale nu apar niciodată – o excepție ar fi construcțiile de tip *patakas*, dar chiar și în cazul lor lipsesc manifeștele de dinaintea sosirii europenilor, figurate fiind doar păsări. În schimb, la Cotroceni, o ciudată figură bovină (un zimbru ?) apare în decorația în lemn. În plus, locul lui *Rahui* – o figură ce semnaleză vecinătatea suprafeței sacre restricționate a *Tapu* – este luat de o troiță românească.

În concluzie, dincolo de viziunea excentrică și contestată, ce face apel la exotismul arhaizant, coliba maori reflectă la nivel formal înclinațiile Mariei pentru eclectism, plastica murală accentuată, multe – și schimbătoare – puncte de interes.³⁷⁷

³⁷⁶ Eileen Hooper-Greenhill – « Perspectives on Hinemini. A Maori Meeting House », in Tim Baninger & Tom Flynn (ed.) *Colonialism and the Object. Empire, Material Culture and the Museum*, Routledge, Londra & New York, 1998, pp. 129-143.

³⁷⁷ Construită, foarte probabil, după 1900, coliba maori de la Cotroceni a fost aleasă spre analiză în detrimentul altor « bordeie » anterioare, deoarece exprimă cel mai bine ideea de neconvențional pe care regina Maria o asocia cu acest tip de construcție.